

P.J. van Koppen (1999) De waarheidsvinding door de
enquêtecommissie. *Nederlands Juristenblad*, 74, 860-861

De Waarheidsvinding door de Enquêtecommissie

De Parlementaire Enquêtecommissie Vlieg-ramp Bijlmermeer schrijft aan het slot van haar rapport: 'In het eindrapport van de Commissie is de vlieg-ramp in al haar facetten uitputtend onderzocht. Zij is van mening dat in haar rapport de waarheid rond de Bijlmer-ramp volledig is beschreven.' Dat is een nogal boude bewering die meer lijkt ingegeven door de wens van de commissie de gemoederen tot bedaren te brengen dan dat het een juiste weergave is van haar prestaties.

De verhoren van de commissie deden het ergste vrezen. Dapper begon voorzitter Th.A.M.

meer – en voor de hand liggende – vragen worden gesteld aan de heer Gaalman: Hoe vaak tekende hij ten onrechte? Wanneer was dat? Wie gaf de opdracht tot tekenen? Om welk vliegtuig ging het? Waar ging dat vliegtuig heen? En zeker niet onbelangrijk: Wat was er mis met het vliegtuig zodat beter niet getekend kon worden? En afhankelijk van de antwoorden van Gaalman moeten dan weer vervolgvragen worden gesteld.

Zo'n manier van verhoren leert elke politie-man op de rechercheschool, want zo vindt waarheidsvinding plaats. Met de antwoorden op al die vragen kan het verhaal van de getuige gecontroleerd worden: de veiligheidspapieren kunnen erbij worden gezocht en andere betrokkenen kunnen nader worden onder-vraagd. Zonder de vervolgvragen en de antwoorden daarop moeten wij uitsluitend op het gezag van de heer Gaalman aannemen dat hij de waarheid spreekt. Dat is bij veel getuigen een wankel basis voor waarheidsvinding.

Het verhoor van de heer Gaalman staat niet alleen. Zo weten wij bijvoorbeeld niet waarop commissaris Welten zijn bewering baseert dat er vrij zeker niet meer dan 43 doden zijn gevallen; dat is hem namelijk niet gevraagd. En zonder verder doorvragen komen wij nooit te weten wie nu gelijk heeft: politiemann Nix die zegt dat hij op de rampavond tot 22.15 uur bij El Al-man Plettenburg is geweest om de lading-papieren op te halen of de heer Plettenburg, die zegt dat Nix al om 20.00 uur vertrok.

Door het vragen naar details en het stellen van vervolgvragen op de antwoorden, duren verhoren waarin aan waarheidsvinding wordt gedaan nogal lang. Goede verhoren zijn om die reden stierlijk vervelend en langdradig.

Daarop had de commissie niet gerekend en dus moesten de getuigen vlug-vlug hun zegje doen en wegwezen. Die verhoren deden mij reikhalzend uitkijken naar het eindrapport. Zou achter de schermen wél aan waarheidsvinding zijn gedaan?

Het eindrapport van de commissie is een compliment waard. De commissie heeft in korte tijd veel méér boven water gekregen dan hele kabinetten en ministeries in zes jaar. Daarbij is de commissie overigens bijgestaan door enkele journalisten, Bijlmerbewoners en kamerleden die zes jaar lang vasthoudend stug zijn doorgegaan.

Wat betreft de waarheidsvinding trekt de commissie in het eindrapport echter een veel te grote broek aan. Opnieuw levert het onderhoud van vliegtuigen door El Al een fraai voorbeeld van hoe het niet moet. De commis-

Opinie

Meijer steeds met de melding dat het verhoor bedoeld was voor waarheidsvinding en lessen voor de toekomst. In de openbare verhoren kwam van waarheidsvinding weinig terecht. De verhoren mochten niet te lang duren zodat alle onderwerpen slechts oppervlakkig aan de orde kwamen. Een goed voorbeeld wat er dan mis gaat, levert het verhoor van de heer Gaalman, de monteur van El Al die het laatst aan de ramp-Boeing werkte. Gaalman vertelt de commissie dat er bij El Al door technici getekend werd voor de kwaliteit van de technische staat van vliegtuigen, terwijl zij in feite niet luchtwaardig waren. Na lang aandringen van het commissielid R.H. Oudkerk – en overleg met zijn advocaat – geeft Gaalman toe dat hijzelf ook enige malen ten onrechte heeft getekend: 'Ik weet mij de voorvallen niet meer precies te herinneren, maar die kisten hadden niet weg gemogen.' Oudkerk luistert slecht naar de getuige en heeft de indruk dat het slechts om één voorval gaat, want hij reageert met 'Had de kist niet weg gemogen?' Veel erger is dat daarna Oudkerk alleen nog weet te vragen wat er door de heer Gaalman heen ging toen die kist toch de lucht in ging. Alsof dat relevant is voor de waarheidsvinding. En dat was het dan. Met een dergelijk verhoor komt de commissie niets te weten over de kwaliteit van het onderhoud van El Al. Dat lukt alleen maar als veel

sie citeert in het rapport de verhoren van El Al mensen Gaalman, O'Neill en Bollinger. Medemonteur O'Neill zegt dat hij met Gaalman na de ramp tot de conclusie was gekomen dat zij 'niets hadden gemist' en Bollinger meldt dat andere maatschappijen het ook niet perfect doen. De conclusie van de commissie is dan: 'Geconcludeerd kan worden dat de AXG [de ramp-Boeing] zich op moment van vertrek van Schiphol in een goede, luchtwaardige, conditie bevindt voor zover dit door de direct betrokken onderhoudsmonteurs kan worden vastgesteld.' Wij weten dus dat het toestel in orde was louter en alleen omdat Gaalman, O'Neill en Bollinger dat beweren. Dat is een autoriteitsargument, geen waarheidsvinding. Ook op andere punten in het eindrapport bedrijft de commissie waarheidsvinding uit de losse pols. Nu had de commissie het niet makkelijk. Zij moest opboksen tegen een groot scala aan complottheorieën; de commissie telde zelf 89 verschillende. Zo is onder andere beweerd dat de ramp een wraakoefening was van de Israëlische geheime dienst de Mossad, dat er tijdens de vlucht vracht over boord is gezet en dat de mannen in de witte pakken de Here Jezus en zijn discipelen zijn. Complottheorieën hebben de vervelende eigenschap dat het tegendeel altijd moeilijk te bewijzen is en dat de aanhangers met welke bewijsmiddelen dan ook niet te overtuigen zijn. In België is daarmee grote ervaring opgedaan. Daar zoekt men de laatste jaren achter alles dat mis gaat een complot, maar voor de meeste ontsparingen geven laksheid, onkunde en rommelig management een betere verklaring.

Dat lijkt bijvoorbeeld ook te gelden voor de lading van de El Al Boeing. Met veel moeite heeft de commissie uit allerlei hoeken en gaten veel papieren bij elkaar gekregen die gezamenlijk vermoedelijk vrijwel alle ladingpapieren vormen. De commissie schrijft hierover: 'De Commissie kan en wil met de analyse geen uitspraak doen over de lading die feitelijk in de AXG heeft gezeten, aangezien niemand, om evidente redenen, meer in staat is deze lading te controleren en zo de vrachtpapieren te verifiëren.' Toch kan de commissie het niet laten te schrijven dat de lading van 'een dergelijke samenstelling is dat deze geen extra risico's voor de volksgezondheid na de crash met zich mee heeft gebracht'. Hoe is de commissie daar toch achtergekomen?

Bewijs over iets dat er wel was, is al moeilijk; bewijzen dat iets er niet was, is zelden mogelijk. Toch waagt de commissie zich daaraan. Er is een groot aantal getuigen dat zegt mannen in witte pakken, Israëlische geheime agenten of een combinatie van beiden gezien te hebben. De commissie heeft veel uit de kast gehaald om mannen met witte pakken te vinden. Die zijn niet gevonden. De conclusie moet dan zijn dat er geen ander bewijs dan de getuigenverklaringen is gevonden voor mannen met witte pakken.

De commissie wil echter méér, namelijk beweren dat er *géén* al dan niet Israëlische mannen in witte pakken waren. Dat doet de commissie op twee manieren. Ten eerste laat men de meerderheid beslissen, daarbij vergetend dat waarheidsvinding iets anders is dan democratie. De commissie schrijft eenvoudigweg dat veel van die verklaringen lijken te slaan op reguliere hulpverleners. Er blijven dus slechts enkele niet verklaarde waarnemingen over, en dat is niet zo erg. Ten tweede probeert de commissie getuigenverklaringen zoveel mogelijk weg te redeneren. Sommige getuigen zagen volgens de commissie een Franse reddingsploeg; die overigens – eveneens volgens de commissie – andere kleding droeg. Of getuigen vergisten zich: zij zagen de Israëlische ambassadeur en zijn gevolg in driedelig grijs aan voor mannen met witte pakken. En de overige 'Israëli' waren gewoon mensen die zich voor Israël uitgaven. Zo heeft de commissie het onmogelijke bewezen: er waren geen mannen in witte pakken en zeker geen Israëlische.

De commissie is zo zeker van haar zaak dat zij schrijft: 'Feit is ook dat Nederlandse en Israëlische veiligheidsdiensten niet op de rampplek aanwezig zijn geweest.' Hoe weet de commissie dat? Dat heeft de commissie aan de geheime diensten gevraagd. Het komt mij voor dat, of geheime agenten nu wel of niet op de rampplek zijn geweest, zij de commissie in beide gevallen hetzelfde antwoord zullen geven.

Achteraf is niets met zekerheid vast te stellen, zo had ieder beginnende rechter de commissie kunnen vertellen. De simpele reden daarvoor is dat geen enkel bewijsmiddel absolute zekerheid biedt. Getuigen onder ede kunnen liegen, papieren kunnen vervalst zijn en zelfs DNA en vingerafdrukken bieden slechts beperkte garanties. Van een gebeurtenis in het verleden kan op zijn best achteraf een redelijke reconstructie gemaakt worden en de delen van de gebeurtenis kunnen alleen maar met variërende graden van waarschijnlijkheid worden vastgesteld. Het is daarom principieel onmogelijk een gebeurtenis 'in al haar facetten uitputtend' te onderzoeken of een gebeurtenis 'volledig te beschrijven'. Dat bleek onlangs ook bij de processen tegen de verdachten van de dood van Meindert Tjoelkert. Van die gebeurtenis was een zeer groot aantal personen getuige. Toch lukte het niet om voldoende bewijs tegen alle vier verdachten bijeen te krijgen.

Met de jaren neemt de onzekerheid van de reconstructie alleen maar toe. Zekerheid is, jammer genoeg, voor aardse wezens niet weggelegd. Als de enquêtemissie écht denkt de waarheid van alle facetten volledig te hebben beschreven, is zij arrogant dan wel naïef.

P.J. van Koppen

(verbonden aan het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) te Leiden en het Departement Rechten van de Universiteit Antwerpen)